

3. Gorbachev M. S. Politicheskij doklad Central'nogo Komiteta KPSS XXVII s'ezdu Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Sojuza [Tekst]: 25 fevralja 1986 goda / M. S. Gorbachev. – M.: Politizdat, 1986. – 127 s.

4. Gorbunov A. P. Otechestvennaja vysshaja shkola pod vozdejstviem zamyslov i rezul'tatov politiki «perestrojki» (seredina 80–h – nachalo 90–h godov) [Elektronnyj resurs] / A. P. Gorbunov, R. A. Stacenko // Vestnik Pjatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. – 2004. – №2/3. – S.226–235. – Rezhim dostupa: chrome-extension://oemmnecblldboiebfnladdacbfmadadm/http://pglu.ru/upload/iblock/1f2/gorbunov-a.p._stacenko-ra.pdf (data obrashhenija: 30.03.2017) – Zagl. s jekrana.

5. Zemljanaja T. B., Pavlycheva O. N. Obrazovatel'naja reforma 80–h – nachala 90–h gg. [Elektronnyj resurs] / T. B. Zemljanaja, O. N. Pavlycheva // Zhurnal nauchno-pedagogicheskoy informacii. – 2011. – №12. – Rezhim dostupa: http://paedagogia.ru/2011/72-12/174-zemlyanayapavlycheva (data obrashhenija: 22.09.2017) – Zagl. s jekrana.

6. Litvin V. M. Ob usilenii raboty s nauchno-pedagogicheskimi kadrami vysshej kvalifikacii v uslovijah perestrojki vuzovskoj sfery [Tekst] / V. M. Litvin // Problemy vysshej shkoly: Resp. nauch.-metod. sb. – K.: Vishha shk., 1989. – Vyp.68. – S.3–7.

7. Lukin V. N. Razvitie sovetskoj vysshej shkoly (istoricheskij i sociokul'turnij aspekt) [Elektronnyj resurs] / V. N. Lukin, T. V. Musienko, T. N. Fedorova. – Rezhim dostupa: http://portal.ukr.net/modules/philosophy/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1108416880&archive=0211&start_from=&ucat=1& (data obrashhenija: 22.02.2017) – Zagl. s jekrana.

8. Ovchinnikov A. V. O reforme sovetskoj shkoly 1984 goda [Elektronnyj resurs] / A. V. Ovchinnikov // Prostranstvo i Vremja: jelektron. nauch. izd. – M., 2014. – №4 (18). – S.190–194. – Rezhim dostupa: http://space-time.ru/space-time/article/view/2226-7271provst4-18.2014.85 (data obrashhenija: 22.10.2017) – Zagl. s jekrana.

9. Osnovnye napravlenija perestrojki vysshego i srednego special'nogo obrazovanija v strane: [Tekst] sb. dokumentov i materialov. – M.: Vyssh. shk., 1987. – 77 s.

10. Ostrozhyn's'kyj V. Je. Shho stoi't' za vymoju depolityzacii? [Interv'ju chlena Politburo, sekretarja CK Kompartii' Ukrai'ny gazetii «Osvita»] [Tekst] / V. Je. Ostrozhyn's'kyj // Osvita. – 1991. – 4 sichnja. – №2 (4119). – S.1–2.

11. Postanovlenie Verhovnogo Soveta SSSR ot 12 aprelja 1984 goda №13–XI «Ob osnovnyh napravlenijah reformy obshheobrazovatel'noj i professional'noj shkoly» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: chrome-extension://oemmnecblldboiebfnladdacbfmadadm/http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Postanovl_O_reforme_school_1984.pdf (data obrashhenija: 08.11.2017) – Zagl. s jekrana.

12. Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 13 marta 1987 goda №325 «O merah po korennomu uluchsheniju kachestva podgotovki i ispol'zovanija specialistov s vysshim obrazovaniem v narodnom hozjajstve» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex12092.htm (data obrashhenija: 08.11.2017) – Zagl. s jekrana.

13. Rutkevich M. N. Obshhestvennye potrebnosti, sistema obrazovanija, molodezh' [Tekst] / M. N. Rutkevich, L. Ja. Rubina. – M.: Politizdat, 1988. – 224 s.

14. Sichkarenko G. G. Programma perestrojki vysshego obrazovanija v SSSR i Ukraine [Elektronnyj resurs] / G. G. Sichkarenko // Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija. – 2013. – №8 (75). – S.162–165. – Rezhim dostupa: chrome-extension://oemmnecblldboiebfnladdacbfmadadm/http://scjournal.ru/articles/issn_1993-5552_2013_8_54.pdf (data obrashhenija: 22.10.2017) – Zagl. s jekrana.; Sichkarenko G. G. Reforma vysshej osvity 1987 r.: uroky dlja Ukrai'ny [Tekst] / G. Sichkarenko // Gileja: nauk. visn.: zb. nauk. pr. – K., 2016. – Vyp.105 (14). – S.113–116.

15. Shishikin V. G. Konceptual'naja podgotovka reform vysshego obrazovanija v SSSR (1987–1991 gg.) [Elektronnyj resurs] / V. G. Shishikin // Aktual'nye problemy istoricheskij issledovanij: vzgljad molodyh uchenyh. Materialy Pervoj Vserossijskoj molodezhnoj nauchnoj konferencii. Sibirskoe otdelenie RAN; otv. red. R. E. Romanov. – Novosibirsk: Parallel', 2011. – S.247–253. – Rezhim dostupa: chrome-extension://oemmnecblldboiebfnladdacbfmadadm/http://www.history.nsc.ru/website/history-institute/var/custom/File/1VNMK/035_Shishikin.pdf (data obrashhenija: 22.03.2017) – Zagl. s jekrana.

16. Shpakovskaja L. Politika vysshego obrazovanija v Evrope i Rossii [Tekst]: monografija / L. Shpakovskaja. – SPb.: Norma, 2007. – 328 s.

Fedorchuk O. O., candidate of historical sciences, associate professor, doctorate in political science, National University of Kyiv–Mohyla Academy (Ukraine, Kyiv), fedorchukoa@ukr.net

State policy of Ukraine in the sphere of higher education during the period of perestroika (1985–1991)

The state of the development of Soviet society in the mid – 1980s in Ukraine is characterized. The recognition of the crisis phenomena in the sphere of higher education at the state level is shown as well as the attempts to reform it. The reasons for the failure of the educational reforms of the 1980s are pointed out, the relevance of the problems at the present stage of the development of the higher school of Ukraine is recognized. The features of the state educational policy of Ukraine in this period are shown, namely: the slow nature of the process of restructuring, the desire for the democratization of education (the emergence of a public teacher movement), the awakening of national consciousness, depolitisation of higher education.

Keywords: state educational policy, higher education, restructuring, social sciences, educational reform 1984, USSR, Ukraine.

Федорчук О. О., кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри політології, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна, Київ), fedorchukoa@ukr.net

Державна політика України у сфері вищої освіти періоду перебудови (1985–1991 рр.)

Охарактеризовано стан розвитку радянського суспільства в середині 80-х років XX ст. в Україні. Показано визнання кризових явищ у сфері вищої освіти на державному рівні, що спричинилося до спроб її реформування у 1984 р. Зазначено, причини невдач освітніх реформ 80-х років та визнано актуальність тодішніх проблем й на сучасному етапі розвитку вищої школи України. Показані особливості державної освітньої політики України даного періоду, а саме: уповільнений характер процесу перебудови, прагнення до демократизації освіти (поява громадського вчительського руху), пробудження національної свідомості, деполітизація вищої школи.

Ключові слова: державна освітня політика, вища освіта, перебудова, суспільні науки, освітня реформа 1984 р., СРСР, Україна.

* * *

УДК 94(477):329

Деревінський В. Ф., професор, доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук, Київський національний університет будівництва і архітектури (Україна, Київ), vasyldr@ukr.net

КРИМСЬКА ПРОБЛЕМА І ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИРІШЕННЯ У 1989–1999 РР.

Розглянуто особливості розгортання кримської проблеми, методи її нейтралізації та вирішення. Одним з тих, хто безпосередньо займався вирішенням кримської проблеми був В. Чорновіл. Запропоновані В. Чорновілом ідеї вирішення кримської проблеми потребують належного дослідження, оскільки вони не втратили актуальності. Методологічною основою дослідження послужив конкретно-історичний, порівняльний та історико-аналітичний методи. Використано принципи об'єктивності, історизму, базатофакторності. У висновках зазначено, що кримська проблема у великій мірі викликана непослідовними, малоініціативними діями центральної української влади, яка не вдалася до активної політичної локалізації ескалації напруження на півострові. В. Чорновіл був одним із тих українських політиків, хто відстоював ідею комплексного, адекватного і швидкого реагування на кримські процеси.

Ключові слова: Крим, сепаратизм, влада, автономія, Росія.

На сьогодні відбувається пошук прийнятних сценаріїв повернення Кримського півострова під юрисдикцію Української держави. В цьому контексті важливо вивчати особливості розгортання кримської проблеми, а також методи її нейтралізації та вирішення. До і після відновлення незалежності України серед політків і громадськості не припинялися дискусії

стосовно кримської теми. Актуалізована в ході розвалу Радянського Союзу проблема майбутнього статусу Криму надто важко надавалася українським державним посадовцям для розв'язання. Багато факторів доводилося враховувати, вчитись приймати нелегкі рішення, реагувати на швидкий перебіг подій, протистояти втручанням зовнішньополітичних суб'єктів тощо.

Одним з тих, хто безпосередньо займався вирішенням кримської проблеми був В'ячеслав Чорновіл. Спочатку як громадський діяч, а згодом в статусі народного депутата Верховної Ради України та керівника потужної політичної партії – Народного Руху України. Запропоновані В. Чорноволом ідеї вирішення кримської проблеми потребують належного дослідження. Як наукова проблема ця тема не була вивчена дослідниками. Донедавна не було ґрунтовних студій про цю особистість, окрім поодиноких спогадів колишніх політ'язнів, соратників, близьких [3; 4; 6]. Важливе значення для осмислення ідей і вчинків В. Чорновола становить десяти томне видання його праць.

Зважаючи, що означена тема не була дослідженою науковцями підготовлена ця стаття. Метою студії є розглянути ідеї та дії В. Чорновола, спричинені розгортанням подій на кримському півострові. Себто, стаття покликана представити Чорноволове бачення розв'язання кримської проблеми. Значення дослідження полягає в тому, що воно поглибить розуміння виникнення такого явища як кримський сепаратизм. Крім того, проведений аналіз кримської проблеми дозволить вказати на важливі моменти, які було потрібно і надалі потрібно враховувати в ході вирішення кримського питання та повернення Криму.

Кримським питанням, зокрема, проблемою депортації кримськотатарського народу В. Чорновіл зацікавився в час утвердження власних світоглядних позицій в ході протистояння з радянською тоталітарною системою. В другій половині 1980–х рр. він оприлюднив своє бачення її вирішення в низці публікацій. У відкритому листі до керівника Радянського Союзу Михайла Горбачова у серпні 1987 року він серед інших тем означив важку долю кримськотатарського народу, якого висилили з рідної землі. У проєкті своєї передвиборчої програми, підготованої в тому ж році, він висловлювався за організоване повернення за рахунок державної підтримки репресованого кримськотатарського народу в місця колишнього проживання в Криму та утворення в складі України Кримської автономної республіки.

В ході посилення визвольних рухів в союзних республіках правляча в країні комуністична партія одним з методів їхнього струмування і деконсолідації обрала поширення ідей автономізації окремих регіонів. Невипадково популярне в середовищі українського і кримськотатарського руху гасло щодо створення кримської автономії взяла у своє активне використання. З 1989 р. кримські комуністичні партійні функціонери розгорнули популяризацію автономізації півострова. В їхньому баченні новий статус Криму не враховував прав кримськотатарського народу на національно-територіальну автономію. Йшлося насамперед про здобуття права керівництву автономії півострова підписати новий союзний договір, і, навіть, без представників України. По-друге, утруднити поверненню кримських татар і завадити їхній інституалізації

в Криму. Тому не випадково в ході популяризації автономізації на півострові розгорнулося розпалювання міжнародного антагонізму як до татар, так і до українців як «нових окупантів Криму» тощо. Подібне вело до примусового згортання української присутності на півострові, де до початку 1991 р. закрили єдину на Крим українську школу-інтернат, у Севастополі ліквідували недільну школу, замість газети «Радянський Крим» залишили лише український дубляж газети «Кримська правда», на телебаченні взагалі не було українських програм, а на радіо їм виділялось лише 15 хвилин тощо [1, с. 368].

Діячів українського національного руху не могло не турбувати розгортання керованого компартійним активом кримського сепаратизму і ксенофобії. В. Чорновіл вже як депутат Верховної Ради Української Соціалістичної Республіки (УРСР) неодноразово порушував питання про загрозу подій в Криму для стабільного розвитку України, закликав тодішнього голову парламенту Леоніда Кравчука вплинути на ситуацію. Ззначаючи, що метою цих дій є придушити кримськотатарський рух і відторгнути Крим від України [10, с. 158]. Підконтрольне московському центру керівництво УРСР не здійснило заходів протидії дестабілізації, навпаки погодилося з проведенням в Криму сепаратистського референдуму у січні 1991 р., а згодом підтримало узаконення його результатів в українському парламенті.

В'ячеслав Чорновіл заперечував проти ухвалення Верховною Радою УРСР закону про автономію, наголошуючи, що її отримують не ті хто має обґрунтоване право – кримські татари, а шовіністичні, партюкратичні угруповання. Безпосередню провину у прийнятті згаданого рішення парламенту поклав на Леоніда Кравчука, який «буквально «витискав» Кримську республіку», тоді, коли навіть вагалася більшість депутатів, у тому числі депутатів-комуністів [8].

Після проголошення відновлення незалежності України В. Чорновіл вважав, що на півострові є тверезомислячі люди, що не піддаються на провокації місцевих сепаратистів і заїжджих російських емісарів. Тому не має підстав для повторення «югославського сценарію» міжнародного антагонізму. Навпаки, кримчани готові жити в незалежній Українській державі, користуючись правами регіонального самоврядування.

Заперечував як відверто провокаційні і ксенофобські гасла про насильницьку українізацію «русскоязычного населення» Криму та інших південно-східних регіонів України, які поширювала на півострові група шовіністично налаштованих осіб. Натомість наголошував, що із захистом прав національних меншин потрібно було враховувати права і корінних народів, зокрема етнічних українців, яких в Криму проживало близько одного мільйона осіб, які не мали жодної української школи, газети тощо. Тобто мала йти мова про забезпечення рівних прав і умов користування різними послугами для усіх громадян.

В'ячеслав Чорновіл вважав необґрунтованими заяви проросійських сил у швидкому зростанні добробуту мешканців Криму в разі його від'єднання від України чи приєднання до Росії. Півострів був тісно інтегрований в українську інфраструктуру, усі комунікації, електропостачання, водопостачання, забезпечення товарами тощо надходило з материкової України. Враховуючи

географічне розташування Криму, Росія в разі його приєднання не зможе швидко забезпечити півострів всім необхідним, навпаки буде змушена витратити додаткові ресурси на його утримання. Тому він буде нежиттєздатним без України, може стати зоною лиха. Зауважував, що Україна не понесе настільки серйозних економічних втрат як Крим чи Росія в разі інспірації сепаратистського сценарію відторгнення Криму [7].

Динамічний економічний розвиток півострова В. Чорновіл вбачав у складі України, вважаючи його особливим регіоном, який має отримувати першочергові вкладення у розвиток рекреаційного комплексу і стати «перлиною курортного відпочинку світового рівня». На кримських рівнинах вважав за потрібне підтримувати розвиток сільського господарства.

Під час перших президентських виборів 1991 р. В. Чорновіл у своїй передвиборчих виступах зазначав, що не планує скасувати автономії півострова, а модернізувати її. Існуюче автономне утворення не виправдало сподівань мешканців, не відбулося очікуваних економічних зрушень чи покращення умов життя кримчан або вирішення національних проблем. Відтак потрібно змінити суть утворення, перетворити його в національно-територіальне [2]. Це мало бути справою самих кримчан шляхом компромісних рішень, розбудови самоврядної території на основі взаєморозуміння між всіма етнічними спільнотами.

На посаді Президента України В. Чорновіл планував розпочати зміни в Криму з перезавантаження влади. Переобрати колишню обласну раду, яка після січневого референдуму 1991 р. про автономію без перевиборів отримала права місцевого парламенту.

Підтримка виборцями на президентських виборах кандидатури тієї особи, якого В. Чорновіл вважав винуватцем створення номенклатурної автономії спрямувала Україну на траєкторії розвитку подій відмінну від тієї, якою простували колишні комуністичні східноєвропейські країни. В державі не відбулося політичного перезавантаження, а відтак і швидких економічних перетворень.

Кримська партноменклатура користуючись підтримкою колишніх партфункціонерів, які залишилися в українському парламенті і уряді, а також сприяння з боку східного сусіда перетворювала півострів у свою вотчину активно використовуючи сепаратистську фразеологію. Вже у вересні 1991 р. Верховна Рада Кримської АРСР ухвалила декларацію про державний суверенітет Криму, проголосивши верховенство на півострові місцевих законів над державними та запропонувала провести конституційно-договірне розмежування між Україною та Кримською АРСР. Себто означивши себе рівноправним державно-політичним суб'єктом з Україною. 5 травня 1992 р. парламент автономії проголосив незалежність Кримської республіки і ухвалу про проведення референдуму про статус півострова. В ході прийняття цих сепаратистських ухвал біля будівлі Верховної Ради Кримської АРСР зняли і порвали державний прапор України, натомість вивісили російський.

Останні ухвали викликали гостру реакцію загалом в Україні і зокрема в Криму. Меджлис кримськотатарського народу звернувся до керівництва держави негайно припинити незаконні дії кримської адміністрації, що веде до порушення громадського спокою на півострові.

Низка депутатів міських і районних рад Євпаторії, Красноперекопська, Чорноморського, Радянського і Первомайського районів Криму заявили про намір в разі проголошення незалежності півострова приєднати ці райони до Херсонської області [1, с. 384].

В'ячеслав Чорновіл вчергове і доволі різко розкритикував вищих посадових осіб держави і керівництво органів правопорядку за халатну безвідповідальність та бездіяльність, що призвело до розгортання ескалації сепаратизму в Криму. В ході розгляду кримської проблеми в стінах українського парламенту 13 травня 1992 р. він закликав кримчан не піддаватися на провокацію очільників півострова, які свою неспроможність у вирішенні соціально-економічних і культурно-національних питань хочуть перекрити популістичними гаслами про самостійність, щоб надалі втриматись при владі. Наголосив, що Криму марно сподіватись на допомогу Росії, яка потерпає від економічних проблем, різнопланових конфліктів зі своїми автономіями [10, с. 672]. Закликав Верховну Раду України скасувати неконституційні рішення кримських сепаратистів і переобрати Верховну Раду Криму. До радикальніших дій не закликав, будучи переконаним, що ні президент, ні уряд не наважаться їх виконати.

Парламентська більшість підтримала рішення про призупинення дію антиконституційних ухвал Верховної Ради Криму, вимагаючи від останньої скасувати їх. Майже одразу кримські депутати під консолідованим тиском вищої законодавчої і виконавчої влади держави скасували акт про самостійність і проведення референдуму. Однак через відсутність наступних послідовних заходів Президента України Л. Кравчука і центральної влади загалом щодо повернення півострова в правове поле держави кримська адміністрація ввела дії з розширення своїх повноважень. Так, восени 1993 р. ухвали позаконне рішення про заснування поста президента півострова і проведення президентських виборів тощо. Адекватної швидкої реакції ні президента, ні парламенту, ні правоохоронних структур на порушення українського законодавства в Криму не відбулося.

Відчуття безкарності в кримській адміністрації посилювала підтримка з боку російських владних органів. Верховна Рада Росії ще з 1992 р. ухвалювала рішення про незаконність передачу Криму Україні, в червні 1993 р. ухвалила постанову про «російський федеральний статус» Севастополя. Заступник голови російського парламенту Валентин Агафонов у квітні 1993 р. надіслав звернення до Верховної Ради Криму про те, що Росія може виступити «міжнародним гарантом проведення в Криму референдуму з питань його державної незалежності» [1, с. 402] тощо.

За таких умов нелегітимним президентом півострова обрали проросійського активіста Юрія Мешкова, який пішов на чергові сепаратистські кроки щодо призначення громадянина Росії керівником уряду автономії, підпорядкування силових структур та ЗМІ, переведення обрахунку часу за московським часом. Співробітники розвідки контрольованого Росією Чорноморського флоту створили праобраз «кримської армії» – загін «Скорпіон», який формально підпорядковувався Ю. Мешкову. Кримські депутати при потуранні російських високопосадовців відновили конституцію автономії взірця 1992 р., що суперечила українському законодавству.

Вибір кримчанами проросійського кандидата, що розпочав відверті дії на входження півострова в склад Росії було на переконання В. Чорновола не успіхом сепаратистських проросійських сил, а наслідком провальної роботи колишніх компартфункціонерів. Однак був певен, що Ю. Мешков довго не протримається, щонайбільше за півроку–рік мешканці півострова розчаруються в ньому, адже їх добробут залежить від становища української економіки. Вважав малоймовірним збройне втручання Росії в кримське питання, найпевніше вона вестиме інформаційну війну та спрямує на півострів додаткові фінансові потоки [5].

В'ячеслав Чорновіл не помилився у своїх прогнозах. Не минуло й півроку перебування Ю. Мешкова на посаді нелегітимного президента як рівень його підтримки кримчанами різко впав, мало місце зловживання службовим становищем і фінансове марнотратство. У вересні 1994 р. розгорівся конфлікт між ним і кримським парламентом, який лишив його певних повноважень. Враховуючи конфлікт між гілками кримської влади, які втратили підтримку населення В. Чорновіл заапелював до керівництва Української держави з настійливою вимогою скористатися вигідною ситуацією для стабілізації ситуації в Криму.

Леонід Кравчук пробував вплинути на події в Криму, але вони були запізними, не послідовними і не рішучими. Хоча його укази про підпорядкування центральній владі силових структур півострова і доведення чисельності військовослужбовців прикордонних військ і Національної гвардії в Криму до 60 тис. мали позитивний результат. Тактику поступового посилення контролю над півостровом повів другий Президент України Леонід Кучма, який встановив контроль над кримським урядом, частиною керівників місцевих адміністрацій.

Керівництво півострова намагалося зупинити процес інтеграції Криму в загальнодержавну структуру управління, вдавалося до видання постанов про підпорядкування собі всієї державної власності, ведення зовнішньополітичної діяльності, просило підтримки Росії. Не без допомоги російських спецслужб розпалася коаліція різних сил кримського парламенту (від проукраїнської кримськотатарської фракції «Курултай» до вихідців з одіозної «Росія»), що хотіла змінити керівництво Криму, відновилося певне порозуміння між нелегітимним президентом Ю. Мешковим і головою кримського парламенту Сергієм Цековим. Вони розпочали розробляти плани реваншу, проведення чистки кримського уряду або й звільнення з посади «проукраїнського» прем'єра Анатолія Франчука (родича Л. Кучми).

На фоні чергової ескалації ситуації на півострові ні Президент України Л. Кучма, ні голова Верховної Ради України Олександр Мороз до якого неодноразово звертався В. Чорновіл з вимогою поставити на пленарному засіданні парламенту питання щодо подій в Криму не вдавались до рішучих дій.

На початку березня 1995 р. В. Чорновіл відвідав півострів, мав зустрічі з урядовцями, громадськістю та політичними активістами. Проаналізувавши ситуацію він зазначав про ймовірність загрози більш агресивних дій щодо відриву Криму від України в разі подолання ворожнечі між керівниками півострова. Тому було

потрібно негайно втрутитись у ситуацію в Криму, де існували сприятливі обставини для таких дій. Очолювані сепаратистами керівні органи півострова втратили підтримку населення, життя мешканців Криму постійно погіршувалося, поглиблювався економічний занепад, зростала криміногенна ситуація, послаблювалися проросійські симпатії внаслідок війни Росії в Чечні, в самій Росії також зменшився інтерес до Криму внаслідок чеченської кампанії тощо.

Коли 17 березня 1995 р. таки відбулося пленарне засідання українського парламенту щодо кримських подій В. Чорновіл виступив з різкою промовою. Він вкотре зазначив, що депутати попереднього скликання своїм рішенням про територіальну автономію заклали «міну сповільненої дії» під українську державність, розкритикував владу за її безвідповідальну і безініціативну політику щодо Криму, відсутність продуманої стратегії щодо вирішення кримського питання, усунення з поля зору кримськотатарського фактора. На підставі розмов в Криму він зазначив, що люди стомились від сепаратистського політиканства і чекають активних дій української влади. Відтак запропонував скасувати нелегітимну кримську конституцію та ліквідувати пост президента півострова, розпустити Верховну Раду Криму та Севастопольську міську раду (остання була ухвалила рішення про «передання» міста Росії) через перевищення своїх повноважень, запровадити в Криму президентське правління, а також переглянути статус територіальної автономії півострова в бік розширення прав кримських татар [11, с. 626].

Більшість депутатів парламенту не наважились піти на такі рішучі кроки, обмежившись ліквідацією незаконної конституції і поста президента, позбавленням автономії низки повноважень включно з правом самостійного прийняття конституції без схвалення українського парламенту. Незважаючи на такі мінімальні рішення Верховної Ради України В. Чорновіл підтримав їх, вважаючи їх важливими для поглиблення процесу введення Криму в конституційне поле держави.

Спроба кримського керівництва проігнорувати рішення українського парламенту та усунути з посади прем'єра А. Франчука не увінчалась успіхом. Президент Л. Кучма своїм указом позбавив кримський парламент права призначати прем'єра та вернув на посаду А. Франчука; на початку липня 1995 р. вдалося усунути голову Верховної Ради Криму. В серпні 1995 р. Л. Кучма вернув кримському парламенту право призначати прем'єра, але відібрав місцеві ради виконавчих функцій створивши державні адміністрації і збільшив повноваження представника Президента в Криму, який став координувати роботу правоохоронних структур, стежити за дотриманням місцевими органами влади українського законодавства.

В середині липня 1995 р. В. Чорновіл зауважував настання на півострові переломного моменту, іншу політичну ситуацію від тої яка була на початку року. На переконання В. Чорновола усунення від влади відкрито налаштованих проросійських елементів привело до збайдужіння кримчан до місцевих сепаратистських інсинуацій, за якими вони вбачали економічні інтереси мафіозних кланів.

Констатуючи перемогу над сепаратистами, частина з яких, зокрема Ю. Мешков, втекла до Росії,

В. Чорновіл не безпідставно прогнозував небезпеку повторення сепаративного реваншу. Його ризик, на його думку, існуватиме в Криму доти, поки на півострові український контент не займе провідного становища в інформаційному просторі і не буде вибудована стратегія введення Криму та інших русифікованих регіонів в єдиний загальнодержавний політичний, економічний та соціокультурний простір. На жаль центральна влада ні на початку незалежності, ні після усунення сепаратистів від влади не надала цьому важливої уваги.

Чергове розгойдування суспільно-політичної ситуації в Криму було пов'язане з процесом ухвалення Конституції України. Шляхом нагнітанням сепаратистської історії на півострові влада півострова і проросійські активісти при підтримці східного сусіда старалися зберегти й розширити повноваження автономії в новій конституції.

Завдяки зусиллям Голови Верховної Ради України О. Мороза та його соратників-депутатів від лівих і проросійських сил вдалося як висловився В. Чорновіл «законсервувати сьогоднішню протиприродну ситуацію – територіальну автономію на базі переселеного в Крим після Другої світової війни російського населення (а не корінного кримськотатарського народу), статус республіки з власною конституцією, що в умовах унітарної держави є цілковитим нонсенсом» [9]. Більшість депутатів не усвідомили, що в них був шанс за сприятливої внутрішньої і зовнішньої ситуації (Росія загрузла у війну в Чечні) усунути штучну створену кримську проблему і не допустити посилення міни сповільненої дії під майбутнє держави.

В останні роки життя увага В. Чорновола до Криму не зменшилась, по лінії очолюваної партії – Народного Руху України він був відповідальний за кримський регіон, цікавився становищем як українців, так і кримських татар на півострові. Домагався від центральної і регіональної влади задоволення їхніх вимог на право повноцінного функціонування в різних сферах життя. Його турбував стан «замороженого» конфлікту в Криму, остаточно розв'язати який не було політичної волі у керівництва держави.

Підсумовуючи потрібно зазначити, що кримська проблема у великій мірі викликана непослідовними, малоініціативними діями центральної української влади, яка не вдалася до активної політичної локалізації ескалації напруги на півострові. В. Чорновіл був одним із тих українських політиків, хто відстоював ідею комплексного, адекватного і швидкого реагування на кримські процеси. Він мав досвід налагодження управління Львівською областю на посаді голови обласної ради у 1990–1991 рр. в умовах потужної кампанії протидії комуністичної влади Радянського Союзу і її місцевих ставлеників. Запропоновані В. Чорноволом пропозиції щодо ліквідації кримської проблеми не втратили своєї актуальності і на сьогодні. Тому необхідно надалі проводити наукове вивчення і навіть практичне втілення його ініціатив.

Список використаних джерел

1. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – 884 с.
2. В'ячеслав Чорновіл без ретуші і емоцій // Слава Севастополя. – 1991. – 23 листопада.

3. Горинь Б. В'ячеслав Чорновіл – ініціатор створення УГС / Б. Горинь // Чорноволівські читання / [упоряд. М. Влашук]. – К.: МАУП, 2003. – С.33–43.

4. Давимука С. Львівський період державотворчої діяльності В. Чорновола 1990–1992 рр. / С. Давимука // Чорноволівські читання / [упоряд. М. Влашук]. – К.: МАУП, 2003. – С.48–59.

5. Кравчук–Мешков – 0:1 // Рух–прес. – 1994. – 31 січня.

6. Хейфец М. Украинские силуэты / М. Хейфец. – [Нью-Йорк]: Сучасність, 1983. – 288 с.

7. Чорновіл В. Україна і Крим [інтерв'ю з В. Чорноволом] / Л. Сотник // Франкова криниця. – 1991. – №38.

8. Чорновіл В. «Компартія фактично існує» [інтерв'ю з В. Чорноволом] / Ю. Пригорницький // Літературна Україна. – 1991. – 19 вересня.

9. Чорновіл В. Про турка зовнішнього і внутрішнього / В. Чорновіл // Час–Time. – 1996. – 21 червня.

10. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; передм. М. Маринича. – К.: Смолоскип, 2011. – Т.7. – 1080 с.

11. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. В. Чорновіл; перед. Н. Корнієнко. – К.: Смолоскип, 2012. – Т.8. – 1082 с.

References

1. Adamovych S. V. Sobornist' ta regional'nyj rozvytok u suspil'no-politychnomu zhytti nezaleznoi' Ukraïny / S. V. Adamovych. – Ivano-Frankivsk: Misto-NV, 2009. – 884 s.

2. V'jacheslav Chornovil bez retushi i emocij // Slava Sevastopolja. – 1991. – 23 lystopada.

3. Goryn' B. V'jacheslav Chornovil – iniciator stvorennja UGS / B. Goryn' // Chornovoliv'ski chytannja / [uporjad. M. Vlashhuk]. – K.: MAUP, 2003. – S.33–43.

4. Davymuka S. L'viv'skyj period derzhavotvorchoi' dijaly'nosti V. Chornovola 1990–1992 rr. / S. Davymuka // Chornovoliv'ski chytannja / [uporjad. M. Vlashhuk]. – K.: MAUP, 2003. – S.48–59.

5. Kravchuk–Meshkov – 0:1 // Ruh–pres. – 1994. – 31 sichnja.

6. Hejfec M. Ukrainskie silujety / M. Hejfec. – [N'ju-Jork]: Suchasnist', 1983. – 288 s.

7. Chornovil V. Ukraina i Krym [interv'ju z V. Chornovolom] / L. Sotnyk // Frankova krynyca. – 1991. – №38.

8. Chornovil V. «Kompартija faktyčno isnuje» [interv'ju z V. Chornovolom] / Ju. Prygornyc'kyj // Literaturna Ukraïna. – 1991. – 19 veresnja.

9. Chornovil V. Pro turka zovnishn'ogo i vnutrishn'ogo / V. Chornovil // Chas–Time. – 1996. – 21 chervnja.

10. Chornovil V. Tvory: v 10–ty t. / uporjad. V. Chornovil; peredm. M. Marynovycha. – K.: Smoloskyp, 2011. – Т.7. – 1080 s.

11. Chornovil V. Tvory: v 10–ty t. / uporjad. V. Chornovil; peredm. N. Kornijenko. – K.: Smoloskyp, 2012. – Т.8. – 1082 s.

Derevinskyi V. F., Professor, Doctor of Historical Sciences, Professor of chair of Political Science of Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kyiv), vasyldr@ukr.net

Crimean problem and peculiarities of its solution in 1989–1999

In the presented article features of deployment of the Crimean problem, methods of its neutralization and solution are considered. One of those directly involved in the solution of the Crimean problem was V. Chornovil. The ideas of solving the Crimean problem proposed by V. Chornovil require proper research, since they have not lost their relevance. The methodological basis of study served a concrete historical, comparative, historical and analytical methods. Used principles of objectivity, historicism, multifactorial. The conclusions state that the Crimean problem is to a large extent caused by inconsistent, low-initiative actions of the central Ukrainian authorities, which did not resort to the active political localization of the escalation of tension on the peninsula. V. Chornovil was one of those Ukrainian politicians who defended the idea of a comprehensive, adequate and rapid response to the Crimean processes.

Keywords: *Crimea, separatism, power, autonomy, Russia.*
